

A TRIANONI DÉLVIDÉK

MAGYARORSZÁG trianoni feldarabolása alkalmával a világháború után megszületett szerb-horvát-szlovén királyság Horvát-Szlavonország leszámításával Dél-Magyarországból 20.551 km²-nyi területtel gyarapodott meg. Ez a terület nemcsak terményiségi, hanem felszínalaktani, éghajlati és gazdasági tekintetben is egymástól erősen különböző két részt foglal magában: az összesen 1668-8 km² területű Muraközt és Vendvidéket, nyugaton Zala, illetve Vas vármegyében és a 18.882-2 km² területű délbaranyai, bácskai és bánsági részt az Alföld déli felében. Ez a második, nagyobb rész volt a jugoszláv Vajdaság (Vojvodina).

A Muraköz (Medjmurje) és a Vendvidék (Prekomurje) a Magyar-medence nyugati szárnyának, a Dunántúlnak tartozéka. A keletről nyugat felé fokozatosan felmagasodó, törésekkel feldarabolt dunántúli harmadkori táblásvidéknek a nyugati pereme. A térszín arculata különösen a vasi és zalai Vendvidéken igen eleven. A harmadkori rétegeket itt a folyó- és patak-

völgyek élénk reliefű dombvidékké alakították. A felszín változatosságának, erdős dombvonulatok és kanyargós patakmedrekkel szalagozott, széles, vizes völgyek váltakozásának egyaránt oka a terület egyenlőtlen harmadkon megemelkedése, a felszíni pusztítóerőknek, különösen a víz eróziójának kevéssé ellenállni tudó harmadkori, agyagos-homokos rétegek és az eléggé bőcsapadékú éghajlat. De ezek a tényezők felelősek abban is, hogy egészen más ütemű élet lüktet a Vendvidéken, merőben más a kultúrtáj képe, mint a Dél-Alföldön, sőt jelentősek a különbségek a Muraközszel szemben is.

A Muraköz alaktanilag mezopotamikus jellegű területe a Vendvidéknél szelídebb, kiegyensúlyozottabb felszínrajzot mutat. Ez is nyugat felé fokozatosan magasodik, de belseje csak enyhe halomvidék. A tájnak jellegét nem is a belső halomvidék ad, hanem a területet északon és délen beszegő, két széles, lapos, árokszerű, terraszos folyóvölgy: a Drávának és a Murának párhuzamos törésvonalak mentén árokszerűen a harmadkorban kialakult, de később, a negyedkorban erősen feltöltődött, alföldies jellegű, széles völgy-síksága.

A két vidéket, a Muraközt és a Vendföldet a Mura völgye kapcsolja egymáshoz. Ezért nevezik egyes geográfusaink — igaz, kissé erőltetetten — ezt a két vidéket Muratájnak. Annyit mindenesetre jelez ez az elnevezés, hogy sem a Vendvidék, sem a Muraköz nem magasfokú földrajzi terület-egységek. Tájji jellemvonásaik Vas és Zala megye magyarlakta területein is, de nyugat felé, a marburgi és gráci medencérszben is folytatódnak, annak világos tanúbizonyságaként, hogy a Keleti Alpok lábáig nyúló Magyar-medence szerves tartozékai ezek a területek.

Az enyhén felmagasodó medenceperemvidék folyói is a Magyar-medence belseje felé sietnek; a nagy Dráván és Murán kívül a Muraközben a Temava is, meg a Vendvidéken a furcsa futású Lendva és az itt eredő JKerka is. Széles, lapos völgyeikben vizes rétek üdezőld szalagjai kanyarognak, követve a patak futását. Itt, a völgyfenékeken vannak a falvak kaszálói. Maguk a falvak fenn ülnek a magas völgyperemeken, az árviztől már nem fenyegetett térszínen. A völgylejtőkön és dombhátakon terjengenek a szántóföldek, végül fenn, a magas hátakon az egykori összefüggő tölgy- és bükk-erdőtakaró nagy foltjai teszik teljessé a Vendvidék falvainak gazdasági «önellátását.

Dél felé, a Mura felé haladva, a csapadék is, az erdő is fogy. Az évi Soo mm csapadék még bőségesen elegendő lenne erdőtakaró nevelésére, de a jobb talajviszonyok, a településre kiválóan alkalmas lapos háta sűrű lakosságot csalogattak magukra és az erdőnek teret kellett engednie a földművelés előtt. A falvak is nagyobb kiterjedésűek és népesebbek, mint fenn északnyugaton, az erdős dombvidéken.

Ez a kép a partjain füzesekkel beszegett, tutajozható Murán túl, a Muraközben is folytatódik. Sűrű lakosságot, népes falvakat, szép földművelést találunk mindenfelé, erdő azonban már alig van. Túlnyomóan gabona-termelő, tehát kenyérmagfelesleggel rendelkező terület ez a Lendva alsó folyásának környékével együtt, alföldies jellegű vidék, ellentétben a Vendföld északi, erősen felárkolt, csapadékos, erdősebb, szegényebb földművelésű, tehát kenyérmaghiányban szenvedő dombvidékével.

Mikor a szerb-horvát-szlovén állam párizsi megalkotói a földrajz, az élet törvényszerűségeit semmibe véve szabdalták a földkerekség egyik legideálisabb földrajzi egységének, a Magyar-medencének a területét, a Muraköz és a Vendvidék elszakításakor legalább arra hivatkozhattak, hogy itt délnyugaton a nyelvi határok figyelembevételével igyekeztek a jugoszláv állam felségterületét Csonka-Magyarországtól elválasztani — igaz, hogy a néprajzi határok „figyelembevétele“ már itt a Vendvidéken is több mint

15.000 magyar kisebbségi sorsba kerülését jelentette Alsólendva vidékén és másrészt a vendek mindenkor hűek maradtak a magyar birodalomhoz —, a baranya—bácska—bánsági határ megvonásakor azonban a jugoszláv állam előnyére még a nyelvi kérdés is sutba került a földrajz törvényszerűségeivel egyetemben. Az elszakított Baranyából, Bácskából és bánsági területből összetákolt Vajdaság a magyar Alföldnek legintegránsabb alkotórésze. Teljes egészében alföldi jellegű terület. Mint a földfelszínalaktan tanítja, folyóvízi és szubaerikus feltöltéssel elegyentetett, tökéletes síkság; a Dél-Alföldnek teljesen önkényesen kiszakított darabja. Ép-Magyarországnak legintenzívebb földműves-kultúrájú, kiegyensúlyozott termelésű, áldott termékenységgű vidéke; ősi magyar településtér, amelyen még a legsoványabb szerb statisztika szerint is több mint 400.000 magyar él a zárt bácskai tömbben és rengeteg szórványterületen. A magyarsággal mennyiségileg majdnem egyenlő erős szerbség és némettség itt nem östelepes, hanem csak jövevény. Számukra a vérét vesztett magyarság a bécsi kolonizációs politika fojtogatásai következtében csak a XVIII. század folyamán kényszerült teret engedni.

Látványos felszíni egyhangúsága mellett is eléggé változatos felépítésű terület. Nyugati, legkisebb része, Dél-Baranya, a Duna—Dráva-háromszög déli és keleti peremén a középszakaszjellegű, kanyargós Duna és az alsószakaszjellegű Dráva mocsaras, lapos alluviális völgsíksága, melyet a Dráva torkolatvidékén kiterjedt, rengeteg mocsári erdők borítanak. Az alluviális mélysíkból enyhe, elmosódott lejtővel emelkedik ki a délbaranyai termékeny lösztábla, amely északon a villányi mészkőhorsznak és a kis, alacsony Vörösmarti szigetegységnek támaszkodik. Kicsiny, löszborította kristályos rög ez a síkság tengerében; a harmadkor folyamán mélybe süllyedt kristályos magyar masszívumnak felszínén maradt, jelentéktelen darabja.

Az alluviális, mocsaras mély síkság, a Duna jelenkori árterülete a folyó jobbpartján, a Bácskában is még széles pásztaban folytatódik. Szélessége a 15—20 km-t is eléri. A folyó partját itt is fűzes, égeres, tölgyes erdők kísérik, a folyótól távolabb pedig a térszint fokok, erek, laposok, holtmedrek tarkázzák. Beléjük ma már árvíz idején sem igen kerül víz, mert a Dunát ezen a szakaszán is árvízgátak közé fogták.

Amint a Duna a Dráva felvétele után eleinte délkelet, majd dél felé veszi útját, a folyót mindenütt a bácskai oldalon kíséri végig az alluviális árterület; a szerémi oldalon magas löszpartok tekintenek alá a folyóra. A széles ártér aztán Délkelet-Bácskában a Tisza hatalmasan fejlett árterével találkozik és olvad össze. Ez a Tisza-alluvium szegi be a Bácskát keleten. A Duna és a Tisza egyesült árteréből csak az 50 m magas titeli löszplató szigete emelkedik ki. Ez a löszplató már a bácskai lösztáblának volt a tartozéka. Erről vágta le a pleisztocén korban a folyami erózió. A titeli löszplató teljes egészében a pleisztocén jégkorszakok folyamán hulló porból képződött löszből épült fel. Peremén felszakadt löszkutakkal szagatott, meredek partfalait a pleisztocénkori éghajlatváltozásokat — jégkorszakok és interglaciális idők váltakozását — tanúsító vörösbarnaszínű, helyenkint több méter vastag vályogzónák szalagozzák. Fenn, a plató tetején rengeteg a tálalakú löszdolina, a löszkút, a löszmélyút. A lösz speciális lepusztulásának sajátosság formakészlete itt jól tanulmányozható.

Dél-Bácskában a Duna alluviális völgyalapjából 5—7 m magas, enyhe lejtővel kiemelkedő széles terraszdírekre jutunk. A terraszdírek egész Dél-Bácskát elfoglalja a Duna völgyétől fel egészen a Duna-Tisza köz lösztáblájának a pereméig, a Telecskáig. Ezt a kb. 25—50 km széles terraszdíreket — lösz és folyami lerakódások építik fel — az utolsó jégkorszak folyamán a Duna alakította oldalozó erózióval, amint fokozatosan csúszott le a Telecska-

perem aljáról mai helyére. Dél-Magyarország legértékesebb területe ez, igen változatos és fejlett földműveskultúrával, népes községekkel, de igen vegyes nemzetiségű lakossággal.

A délbácskai terraszból a duna-tiszaközi lösztábla meredek peremmel emelkedik ki. A löszfalak szakadozottak, mély völgyekkel, löszmélyutakkal barázdáltak. Ezt a szaggatott táblaperemet nevezik helytelenül Telecskai domboknak. Fenn a löszplatón újra a titeli löszplatón megismert kép fogad. Gazdag termékenységgű földek mindenfelé, de község kevesebb van, mint Dél-Bácskában, mert a Telecska-hát, a lösztábla már az alföldi tanyatelepülés területéhez tartozik. Lakossága szinte kizárólagosan magyar.

Észak-Bácskában a löszablát fokozatosan futóhomok borítja el. Az utolsó jégkorszak utáni meleg, száraz sztyeppkorszakban fújta ki a nyugati szél a homokot a Duna medréből és halmozta fel vastagon a lösz felszínén. A futóhomokterület déli határa kb. Szabadka vidékén van. Szabadka gyümölcsösei és szőlőkertjei még a homokon, szántóföldjei már a löszön vannak.

A volt jugoszláv Vajdaság harmadik területdarabja a Bánság. Ebből a nagy szerb államnak Torontál megye délnyugati nagyobb és Temes megye déli, kisebb része jutott néhány krassó-szörényi községgel. A Bánságot a Bácskától a Tisza széles alluviális völgyésíjja választja el. Ez az alacsony lapály délen, a Duna mentén is folytatódik és ahhoz a délföldi mocsaras peremsüllyedékhez csatlakozik, amelyben a lecsapolt Alibunári mocsár foglal helyet. Az Alibunári mocsár és a Duna alluviuma között a duna-tiszaközi futóhomokterületekkel egyidős Delibláti homokpuszta emelkedik ki. Ma már megkötött, részben beerdősített homokját a Duna völgyéből fújta ki az utolsó jégkorszak után a délkeleti kossava-szél.

A terület belsejét a Duna, Tisza és Maros közti lösztábla foglalja el. Alacsonyabb, mint a Telecska-hát, nem is olyan egységes, mint amaz, mert a folyók és a patakok (Temes, Bega) széles ártereikkel erősen feldarabolták. A löszháton itt is a bácskaihoz hasonló, fejlett mezőgazdasági kultúra található, a délföldi kultúrtáj képeire annyira jellegzetes saktáblaalaprajzú településekkel.

A terület utolsó felszínalakítási tájeleme északon a Maros nagy, lapos törmelékűje és délebbre a Temesnek és egy sereg kisebb víznek a törmelékűje. A löszfelszínből enyhén kiemelkedő, kelet felé fokozatosan magasodó szintek. Építőanyaguk folyami homok, iszap, kavics és ázott-lösz. Kiegyensúlyozott termelésű, jó éghajlatú, termékeny talajú területek.

A hajózható és jelentős belsőforgalmat lebonyolító Dunán és Tiszán kívül csak jelentéktelen folyóvizek vannak. A Bácskában a löszháton csak időszakos vízfolyások, azók, a Bánságban a Maros kanyargós fattyúága, az Aranka, délebbre a csatornázott Bega, a Temes, amely az Alibunári mocsarat lecsapoló Teréz- és Berzava-csatormát is felveszi és a Delibláti pusztá peremén futó Karas. A délbácskai Ferenc- és Ferenc József-csatorna vizét öntözésre is fel lehet használni, bár a mesterséges öntözésnek olyan szűkségessége, mint a belsőalföldi területeken, itt nem állapítható meg, mert az éghajlat valamivel csapadékosabb, mint az Alföld belsejében. A pusztító nyári aszályok itt ismeretlenebbek.

Amilyen mértékben jellemzik a Muraköz és a Vendvidék éghajlatát az atlanti hatások, amelyek e területnek az Alföldénél jóval kisebb fokú kontinentalitása következtében a kiegyensúlyozottabb hőmérsékletjárásban, a hőmérséklet mérsékelt ingadozásában, a bő csapadékban, a csapadék két, egymással mennyiségileg nagyjában egyenlő — nyári és őszi — maximumában, a meleg, de nem aszályos nyarakban, a hideg, de nem túlságosan szigorú telekben egyaránt megnyilvánulnak, éppen olyan mértékben jellemzője a délföldi területeknek a szárazföldi, kontinentális éghajlat.

Az évi közepes hőmérséklet 10—11° körül van. A nyár meleg, de nem annyira aszályos, mint a Belső-Alföldön. A tél is enyhébb. A nyári napfénytartam a legmagasabb az egész Magyar-medencében.

Az évi csapadékmennyiség 550—650 mm. Az öntözés fokozásával a termelést még belterjesebbé lehetne tenni. A lehetőség meg is van erre. A kontinentális éghajlatnak megfelelően a Dél-Alföldön már a nyári csapadékmaximum a jellegzetes.

A jelentősebb erdőterületekkel rendelkező Vendfölddel ellentétben a Bácskában és a Bánságban nagyfokú az erdőhiány. Mindössze a duna- és a tiszamenti keskeny, ártéri mocsaras erdópászták érdemelnek említést. Azonban ezek az erdőterületek az egész területnek csak 0,1%-át teszik. Korábban nagyobb kiterjedésűek voltak, de idők folyamán éppen úgy eltűntek a kultúrtájból, mint a folyószabályozással, belvízvezetéssel és mocsár-lecsapolásokkal a régebbi nagykiterjedésű árterek és mocsarak kákás, szittyós nádrengetegei.

Bányakincsei sem a Délvidéknek, sem a Muraköznek és a Vendvidéknek nincsenek. A jugoszlávok muraközi és nyugatzalai ásványolajkutatásai csak kísérleti tapogatózások voltak.

A kultúrtáj gyorsütemű fejlődése, alakváltozása a magyar honfoglalás után indult meg. Baranya, Bácska, Torontál, Temes a csatlakozó Szerémséggel és Verőce megyével együtt eredeti magyar településtér volt; a halas vizekben, füves mezőkben és termékeny löszhátakban gazdag terület igen alkalmas volt az ősi magyar életforma, a halászáttal, vadászattal és földműveléssel színezett állattenyésztés folytatására. Meg is ülte a magyarság sűrű rajokban a Bácskát és a Bánság északi részét Verőcével és a Szerémséggel együtt, mert nagyon jól tudta, hogy ez a terület kapuvidék, az északnyugaton, északon, keleten és délkeleten zárt Magyar-medence déli, belgrádi kapujának védelmi előtere. Birtoklása a magyar állam védelmének és zavartalan fejlődésének szempontjából elsősorú fontosságú. Csak Dél-Torontál és Dél-Temes kapott gyérebb, de szintiszta magyar lakosságot, mert ezen a területen a kapu előterét kitűnően védelmezték a dunamenti mocsaras, erdős folyami árterek és mocsaras peremsüllyedékek. Gyarapodott is szépen a magyarság, fejlődött a magyar kultúrtáj, mert a XIV. század végén már az ország déli vidékein jelentkező szerb menekült csoportok a Duna vonalát még át nem léptek.

Nyugat-Zala és Vas honfoglaláskori bükkösei a magyar telepéseket nem csalogatták. A magyar a „sötéteredő”-be nem szívesen települt, mert ez a vidék csak korlátolt lehetőségeket nyújtott a magyar életforma folytatására. A terület túlnyomóan szláv jellege mind a mai napig meg is maradt, csak Lendva környékének nyíltabb, parkos tájai kaptak magyar népességet és magyar jelleget.

Amikor a világhódító török mohamedánizmus a XV. századi magyar nagyhatalmi államot összeroppantotta, a délalföldi kultúrtáj képe rohamos átalakuláson, nagyfokú hanyatláson ment keresztül. Nemcsak a városok kaptak mecsetjeikkel, fürdőikkel, bazáaraikkal török-mohamedán-balkánias színezetet, nemcsak a gazdasági táj képe változott meg gyökeresen és lépett a mindjobban izmosodó földművelés helyébe a külterjes állattenyésztés, hanem mélyreható volt a terület átalakulása népmennyiségi téren is. A magyarság szinte teljesen kipusztult a török háborúk folyamán ezen a fontos kapuvidéken. Falvai és mezővárosai százával semmisültek meg — magában Bácskában több száz falu — és a hódoltsági táj képének jellemző vonása lett a feldúlt, romokba temetkezett magyar falvak sorozata.

A török hódoltság után az újjáépítés kora kezdődött meg. Ez az újjáépítés azonban legkevésebbé sem gyámolította a magyarságot. Mivel a füg-

getlen magyar állam eszméje teljesen elhalványulni látszott, a bécsi hatalmi törekvéseknek semmi sem állott útjukban délvidéki gyarmati politikájuk megvalósítására. Ekkor hasították ki a magyar településtérből az idegen eszme szolgálatában álló, nem magyar nagybirtokosok uradalmait, ekkor indult meg a vérét vesztett magyarság pótlására németek, franciák, szerbek, tótok, oláhok betelepítése és kapta meg Dél-Baranya, Dél-Bácska és a Bánság kaleidoszkópszerűen tarka néprajzi képét. Itt is vannak ugyan jelentős magyar szórványterületek, azonban Bácska északi nagyobb felében és Torontál északnyugati szögletében zárt tömbökben a magyarság vezető szerepét mind a mai napig megtartotta.

A településföldrajzi kép ma eléggé egyhangú. Lippa—Zenta—Baja vonaláig — vagyis a török háborúk idején teljesen elpusztított vidéken — terjed a mértani szabályossággal kiszabott, sakktábla alaprajzú falvak alakterülete. Ehhez a Bácska délnyugati sarkában és még a baranyai háromszögben is a régi határörvidék kisebb szabályosságot mutató, keresztalaprjú és útfalvainak alakterülete csatlakozik.

Az egyhangúságból csak az északbácskai tanyás település területe emelkedik ki. A tanyák itt a nagyhatáru Szabadka körül csoportosulnak. Szabadka szerepe Kecskemétéhez és Debrecenéhez hasonló. Gazdag mezőgazdasági centrum.

A szerbek által megszállt délmagyarországi részek településföldrajzi képében a Délvidékétől merőben különböző színteret jelent a Vendvidék és a Muraköz. A Muraközben és a Vendvidék síkabb, erdőtlen területein uralkodó az utcás sorfalu típusa. Benn a Vendvidék dombos, erdős belsejében a kanyargós, vizes völgyek peremén már kevesebb rendszerességet mutató kicsiny falvak ülnek, hogy a magasabb dombhátakon és lejtőkön magányos, szórványos településekké foszoljanak.

Mind a Muraköz és a Vendvidék, mind pedig a Drávaköz, Bácska és a Bánság elsősorban a mezőgazdasági művelés térszíne. A kisterületű Muraköz és Vendvidék jelentéktelenségével szemben azonban annál nagyobb a Bácska és a Bánság fontossága. Ez a terület volt a jugoszláv állam fő éléskamrája.

Bár a szerbek a területi közigazgatási beosztást gyakorta változtatták és így gazdaságstatisztikai adataik csak kellő elővigyázattal használhatók — még az ilyen adat is kevés —, mégis az alábbi becslésszerű adatok némi tájékoztatást adnak e terület gazdag termékenységéről.

A megművelt terület 64%-a szántóföld, 9%-a legelő, 27%-a rét, 2.1%-a ugar, 1.5%-a szőlő, 1.06%-a kert és 0.2%-a gyümölcsös. Főterménye a búza kb. 8 millió q átlagterméssel — de pl. 1928-ban 13.8 millió q termett —, kb. ugyanannyi a kukorica. A főterményeket követi a zab és az árpa egy-egy millió q-val; a rozstermelés jelentéktelen. A nagyarányú zabtermelés a lótenyésztés szolgálatában áll, az árpa részben takarmány, részben ipari célokra (sörgyártás) szolgál.

Fontos ipari növénye a cukorrépa és a kender. A Bácska a magyarországi kendertermelés főterülete. Komlóból (38.000 q), burgonyából, takarmányrépából, szénából is sokat termelt a Vajdaság.

A gyümölcstermelés fontosságát igazolja az 1929. évi szerb statisztika; szerinte a Vajdaságban 345.000 szilvafát, 352.000 almafát, 135.000 körtefát és 112.000 diófát tartottak nyilván.

Az állattenyésztésben a ló- és sertésenyésztés vezet (mindkettő a Bácskában). 1929-ben 955.000 sertést, 312.000 lovat, 375.000 szarvasmarhát és 620.000 juhot írtak össze.

Leszámítva a keletalföldi energikus vásárövezetet, a Bácska az egész Alföld legiparosabb vidéke. A Jugoszláviához csatolt délmagyarországi.

részezen iparból él a népesség 14.7%-a. Az ipari népesség eloszlása azonban nagyon egyenlőtlen. Legkevesebb az iparból élők száma a Vendvidéken, csak 8.8%; a Muraközben már 11.4%, a Bánságban 14%; legmagasabb a Dél-Bácskában: kerekén 20%.

Az ipar elsősorban a mezőgazdasági termelés szolgáltatja nyersanyagot dolgozza fel. A Vajdaság 818 gyáripari üzeme közül a legtöbb a mezőgazdasági ipar szolgálatában áll. Az ipari üzemek általában kicsinyek. Mindössze 48 a 200-nál több munkást foglalkoztató és 45 az ötmillió dinárnál több alaptőkével dolgozó gyári üzemek száma. A jugoszláv statisztika szerint 1919-től 1939-ig 390 új ipari vállalat létesült. A gyáriparban foglalkoztatott munkások száma 1938-ban 48.406 volt. A 818 üzem gépei 96.153 kwóra hajtóerőt képviseltek.

Fontosság tekintetében első helyen a malomipar áll. Centruma a Bácska (Zombor, Szabadka, Újvidék, Zenta, Szenttamás, Bácsstopolya, Csantavér, Újverbász, Cservenka, Titel, Bácsföldvár, Ada, Mohol, Horgos, Rula, Csóka, Ószivác, Nemesmilitics), de nagy teljesítőképességűek Pancsova, Nagybecskerek, Alibunár és Nagyikinda gyári malmai is.

Paprikamalmok Horgoson, Martonoson és Nagybecskereken; keményítőgyár Szabadkán, tésztaárugyár Újvidéken, sörgyárak Apatinban, Versecen, Csében, Óbecsén, Újvidéken és Nagybecskereken, cukorgyárak Nagybecskereken, Versecen, Újvidéken, Szabadkán, Cservenkán, Újsziváccon és Újverbászon, tejfeldolgozó üzemek a baranyai Pélmónostoron és Sajkásszentivánon, húsfeldolgozó üzemek Pélmónostoron, Újvidéken, Szabadkán, Nagybecskereken, Zentán és Pancsován dolgoznak.

— A mezőgazdasági gépgyártás telephelyei Ada, Szabadka, Versec, Kula és Újvidék. A mezőgazdasági gépjavító üzemek száma 41.

A téglá- és cserépgyártás szolgálatában 42 gyári üzem áll. A nagyobbak Nagyikinda, Nagybecskerek, Versec, Zombor és Szabadka téglá- és cserépgyárjai. Említést érdemel az újvidéki porcellán- és majolikagyár.

A fa-, papír- és bútorigar központja Újvidék és Szabadka, úgyszintén a szappan- és festékgyártásnak is.

A gazdag bácskai kenderföldök termését igen sok bácskai kendergyár dolgozza fel. A legteljesítőképesebbek Apatin, Zenta, Doroszló, Szentiván, Gombos, Cséb, Palánka, Szépliget, Bökény, Kula, Ókér, Bács, Hódság, Ada, Ószivác és Nagyikinda kenderfonói.

Említsük meg Hódság, Kula, Zombor, Újverbász, óbecse gyapjúfonóit, Pancsova, Apatin, Kula lenfonóit, Pancsova, Újvidék, Újverbász és Zombor selyem- és műselyemgyárait, Hódság, Palánka, Újvidék és Zombor szövőipari üzemeit is. A torontáli szőnyegszővés központja Nagybecskerek, de Szabadka és Újvidék szőnyegszővése is fejlődésben van. A textilipari üzemek összes száma 140.

A nagyobb szeszgyártó üzemek is, Nagybecskerek kivételével, mind a Bácskában vannak (Újvidék, Szabadka, Cséb, Cservenka, Csóka, Szenttamás).

A bőrgyártást Újvidék, Zombor, Nagybecskerek és Kula, a cipőgyártást Apatin és Szabadka, a bőrdíszműárúkesztést Palánka, Cservenka és Ada, a szőrmefeldolgozást Újvidék üzemei képviselik.

Az elektromos erőműtelepek száma már a korábbi magyar uralom idején is nagy volt. Különösen a Bácska elektrifikálása volt előrehaladott állapotban.

A nagyobb kereskedelmi központok a népes, városias települések (Szabadka, Zombor, Zenta, Újvidék, Nagybecskerek, Nagyikinda, Versec és Pancsova). A kereskedelem főbb cikkei: gabona, hús, állat, fa, bőr, gyümölcs, fűtő- és építőanyag.

Az út- és vasútépítésnek a térszín sehol sem komoly akadály. Épített, ü. n. műutakban mégis a Bácska és a Bánság aránylag szegény. Ebben a jugoszláv államnak a magyaréhoz képest alacsonyabb útkultúrája a felelős. A vasúthálózat sűrűsége egyenlőtlen. A vasútvonalak összes hossza kb. 1900 km. A legsűrűbb a hálózat az intenzív mezőgazdasági és ipari kultúrájú Dél-Bácskában; jóval gyérebb Észak-Bácskában és a Bánságban. A vasútvonalak hosszával és a vasútsűrűséggel azonban nincs egyenes arányban a vonalhálózat forgalmi értéke, mert a legtöbb csak a helyi forgalom lebonyolítására alkalmas, kis teljesítésű vicinális vonal; különösen a Dél-Bácskában a hiányzó közutak pótlója.

A hajózható Dunán és Tiszán kívül jelentős víziút a Ferenc-csatorna; Magyarország legrégebb hajózáscsatornája. Ezt követte a Ferenc József- és a Bega-csatorna megépítése. A múlt század második felének vasútfejlesztő közlekedéspolitikája azonban a csatornaépítésnek nem kedvezett, pedig a csatornák fontosságát semmi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy az alföldi tömegáruszállítás a Dunát a Tiszával összekötő Ferenc-csatorna elvesztését igen megsínylette.

A 20.551 km² területű Dél-Baranya, Bácska, Bánság, Muraköz és Vendvidék a Magyarbirodalom területének kerekén 6.3%-a. A legutolsó (1910. évi) magyar népszámlálás idején összes lakossága 1,509.295 volt (Ép-Magyarország népességének 7.2%-a). Azóta 1921-ig: (a szerb népszámlálás szerint) a lakosság száma 1,567.717 főre növekedett, népsűrűsége pedig 72-ről 75-re. A népesség eloszlása azonban egyenlőtlen.

A Muraköz és Vendvidék km²-kénti népsűrűsége helyenként a százat is meghaladja, a Vajdaságban a népsűrűség ezt a fokot sehol sem éri el. Átlagosan 65—76 km². Egyes szerblakta területek 80—84-es népsűrűsége a magyar- és németlakta területek alacsonyabb (65—70-es) népsűrűségével szemben nemcsak a szerb nép gazdasági igénytelenségét jelzi, hanem jelenti ennek a népnek egészségesebb, dinamikusabb szaporodását is, mert a bácskai svábbal és magyarral ellentétben nem fél a birtoktest elaprózódásától, tudva, hogy a termékeny Délvidék minden dolgozni akaró fia szántára tud kenyeret, élellet biztosítani.

A Muraköz és a Vendvidék néprajzi képe egyszerű. A Muraközben horvát az összlakosság 91.7%-a, a maradék magyar; a Vendvidéken vend (szlovén) az összlakosság 63.5%-a, a többi (15,000) magyar (Alsólendva vidéke és részben Muraszombat). Bácskában, Baranyában és a Bánságban a délszláv elem sehol sem éri el a megszállt területek lakosságának a felét.

1910-ben az egész szerbek által megszállt területen (tehát a Muraközt és a Vendvidéket is beleszámítva) a népesség 1,509.295 fő volt. Ebből magyar volt 452.265 (30%); német 303.937 (20%); szerb 382.444 (25.3%); tót 46.379 (3%) 1 oláh 76.776 (5.1%); horvát 91.667 (6%); rutén 10.777 (0.7%); egyéb 145.050 (9.6%). Magyarul tudott 695.000 ember (45.8%).

Az 1921. évi szerb népszámlálás már a magyarok tízezreit tüntette el. Szerinte:

	összes népesség	szerb-horvát	szlovén	magyar	német	román	más szláv (tót és rutén)	egyéb
a Muraközben :	96.945	94.061	617	1.800	310	53	73	19
a Vendvidéken :	90.359	763	74.447	14.435	2.081	5	65	554
Baranya, Bácska, Bánságban :	1,380.413	514.124	7.949	382.070	328.373	74.099	67.886	5.032

Vallás szerint (1921-ben) :

	r. kat.	g. kat.	g. kel.	prot.	moham.	zsidó
a Muraközben ...	94.507	27	1.127	474	56	736
a Vendvidéken ...	66.414	11	447	24.754	142	642
Baranya, Bácska, Bánságban	720.306	14.169	475.485	133.886	1.700	18.777

A magyarok, horvátok, bunyevácok és részben a vendek katolikusok, a szerbek és részben a románok görögkeletiek, görögkatolikusok a románok és rutének, protestánsok a tótok, németek (részben) és vendek (részben).

Az 1931. évi népszámlálás eredményeit a jugoszláv állam a mai napig sem tette közzé, beszerzett adatok alapján azonban a jugoszláv népszámlálás Baranya, Bácska és a Bánság területén 1931-ben már csak 368.646 magyart talált volna. Ugyanekkor a szerbek és horvátok száma 585.166, a németeké 307.526, a románoké 69.530 lett volna.

Ugyanezen adatok szerint Baranya 34 elcsatolt községe közül 14 a magyar, 10—10 a szerb, illetve német községek száma. Bácska no községe közül a magyarok abszolút többségben 27, relatív többségben 3, a németek abszolút többségben 34, relatív többségben 4, a szerbek abszolút többségben 31, relatív többségben 2, a szlovákok abszolút többségben 6, relatív többségben 1, a rutének abszolút többségben 2 községben, a Bánságban a magyarok abszolút többségben 27, relatív többségben 6, a németek abszolút többségben 35, relatív többségben 7, a szerbek abszolút többségben 62, relatív többségben 10, a szlovákok abszolút többségben 4, relatív többségben 1, a románok abszolút többségben 28 községben vannak. A bácskai magyar többségű községek aránylag alacsony száma azzal magyarázható, hogy a bácskai magyar településtér már a gyér községű alföldi tanyavidékre is kiterjeszkedik.

Az elcsatolt magyar Délvidék elsősorban a mezőgazdasági termelés területe, ezért a települések is a mezőgazdasági térszín települései. A városias települések száma aránylag csekély. Ezek a városok leginkább mezőgazdasági központok. A legnépesebb Szabadka, a Duna-Tiszaköz déli felének mezőgazdasági központja (100.058 lakossal, akiknek 60%-a magyar). Zombor (32.334 lakos) mezőgazdasági központ és folyami átkelőhely; ugyanezek a telepítő energiái Zentának is (31.969 lakos). Fontos hídváros a Duna mellett a rohamosan fejlődő Újvidék, Bácska legiparosabb települése (63.985 lakos). A Bánságban Versec (30.000 lakos) átkelőhely, Pancsova (22.000 lakos) hídváros, Nagyikinda (28.400 lakos) és Nagybecskerek (32.831 lakos) mezőgazdasági központok, gazdag parasztvárosok. Nagy az 5000—10.000 lakosú, gazdag községek száma is (különösen Dél-Bácskában.)

A Muraköz és a Vendvidék települései kicsinyek. Mezőváros jellegű települések csak Csáktornya, Muraszombat, Alsólendva.

Földrajzi vizsgálódások alapján igyekeztünk megrajzolni a nyereséget, amelyet Magyarország számára a Délvidék visszahódítása jelent. Ezek a vizsgálódások a terület kétségtelenül nagy gazdasági jelentőségét igazolják; de igazolják egyben azt a tényt is, hogy erről a területről, a Magyar-medence déli kapuvidékéről a magyarság a magyar állameszme tartós veszélye nélkül nem mondhat le.

BULLA BÉLA